

Zaniklé předasanační komunikace na Starém Městě pražském

FRANTIŠEK KASIČKA

Poznání zaniklých komunikací dokresluje často významným způsobem vývoj a proměny mnohého starobylého a složitého stavebního souboru. Takovým je i Staré Město pražské, narůstající již déle než jedno tisíciletí. Geneze jeho uliční osnovy, jak ji lze načrtnout z výsledků dlouhodobého archeologického bádání, nemůže samozřejmě postihnout všechny detaily proměn této komunikační pavučiny a je nutné doplňovat archeologická zjištění informacemi z jiných disciplín. V této studii byl pro soustředění dalších a doplňujících informací k zaniklým staroměstským komunikacím volen pohled „shora“, tj. pohled, který své závěry staví na studiu archívních plánů a ikonografie, písemných zpráv, na průzkumech dochované historické zástavby a rozboru parcelních čar. Evidence je vymezena zhruba obdobím od konstituování půdorysu Starého Města v hradbách ve 14. století do závěru 19. století-do doby před vypuknutím asanační horečky, která nadále značně narušila strukturu staletí rostlého staroměstského organismu. Připomenutí zaniklých komunikací nemůže samozřejmě představovat jejich úplný a konečný výčet. Mnohé zanikly pod vysokými středověkými násypy pražského terénu, jiné pod komplexy vložených klášterních souborů, další naopak pohusitským rozkladem některých těchto celků jako např. klášterního komplexu sv. Ducha, souboru kostela sv. Klimenta proti Karlovu mostu, jiné proměny uliční sítě přinesly požáry, pogromy v židovské čtvrti města a podobné okolnosti. Mnohé z takto zaniklých historických komunikací, zvláště těch, které plošně překryla asanační zástavba na přelomu 19. a 20. století zřejmě již nepoznáme nikdy.

Některé staroměstské komunikace a prostory, zaniklé před závěrem 19. století:¹

z Betlémské ulice do ulice Náprstkovy

1 - parcelou býv. dodatečně vloženého domu čp. 267 a podél vých. parcelní hranice čp. 272 (v šíři ustupující části býv. domu čp. 271 v Náprstkově ul.). Ulička oddělovala někdejší celek Boršovského dvorce, ve skladbě parcel patrná až do asanace, realizované v letech 1886-1896.

Nelze vyloučit pokračování uličky jižním směrem do ul. Konviktské kolem býv. parcely dvorce ostrovského kláštera s kostelem sv. Ondřeje.

z Betlémského náměstí

2 - k severu; v místech podél domu kazatelů Betlémské kaple, areálem Staré techniky čp. 240 přes ul. Řetězovou na dn. Seminářskou, vstupním traktem Klementina na býv. Valentinskou. V. Píša² (Píša 1964,12) předpokládá zánik komunikace již ve 13. století, rozvrh parcelace v Řetězové ul. mohl by však svědčit o delší době trvání této její střední části.³

3 - ulička (soutka) mezi domy čp. 259-260 do ul. Konviktské z části zachována do asanace.

z Břehové ul. (předasanační)

4 - mezi býv. domy čp. 208 a 881-2 směrem k řece, patrně až barokního původu, zanikla výstavbou domu čp. 882.

5 - mezi čp. 210 a 883 předpokládaná zaniklá ulička do býv. ul. Rabínské.

6 - z části zv. Jochachimský palác pův. otevřený průchod na nábřeží, zastavěný drobným objektem při klasicistní regulaci před r. 1840. Nelze vyloučit pův. spojení plácku do ul. Hampasové parcelou býv. domu čp. 233.

Půdorys Starého Města pražského v době kol. r. 1840-42 se schematickým zákresem některých, před touto dobou zaniklých komunikací (Černě značeny komunikace doložené bezpečně, čárkované komunikace předpokládané). Rekonstrukce - F. Kasička.

z Celetné ul.

- 7 - mezi domy čp. 597-598 do Stupartské. Středověká ulička podél románského domu na dn. parcele čp. 597, dochovaná v zastropených obvodových konstrukcích.
- 8 - při domě čp. 595 do Stupartské. Ulička uváděna již k r. 1484, v r. 1706 překlenuta.⁴
- 9 - mezi domy čp. 590 a 592 k vnitroblokovému domu čp. 591, který byl v r. 1373 koupen Karlem IV. pro právnickou fakultu. Ulička, změněná na průchod zanikla při přestavbě domu čp. 590 v r. 1927. (Ještě v 16. stol. zvána „V Juristách“.)
- 10 - mezi čp. 556-557 bývalá ul. Plaierova do dn. Kamzíkovy. Středověká ulička změněna na průchod, nově zbudovaný s domem čp. 557 v r. 1949.
- 11 - předpokládaná středověká ulička mezi čp. 560-561 podél zakřivené parcelní čáry směrem ke Karolinu. Později uchýlená k průjezdnímu domu čp. 559.
- 12 - předpokládané uličky izolující palácové celky býv. králova dvora čp. 654, dvora králové čp. 587 a komplexu býv. čp. 652-3 a 585.

z Divadelní

- 13 - pokračování uličky k severu podél záp. hranice dn. domu čp. 323. Ulička sledovala nepochybně čáru bývalé hradební zdi, zřetelnou dosud na katastrálních plánech z pol. minulého století. Protěžší čáru při Vltavě tvořila před výstavbou klasicistního nábřeží budova solnice, v poslední podobě barokní a severněji oplocení menší zahrady.

z Dlouhé ul.

- 14 - mezi čp. 708-709 k ul. Masné. Dochována z části v zastaveném obvodu do doby výstavby školy čp. 700 r. 1884 v Masné ul.
- 15 - předpokládaná ulička, později průjezdný dům čp. 706 do Masné.
- 16 - býv. domem čp. 617, 622 a 625 do ul. Týnské. Předpokládaná raně středověká komunikace, zaniklá patrně již v 15. století.⁷
- 17 - předpokládaná ulička parcelou býv. domu čp. 742 podél východní hranice býv. čp. 747 do ul. Kozí.

dřevěný most

- 18 - první most přes Vltavu, připomínaný Kristiánovou legendou již k r. 932 při převozu těla sv. Václava ze Staré Boleslavi do Prahy." Zničen povodní v r. 1157 nebo 1159. Kladen nejčastěji do míst pův. brodu při dn. Rudolfinu. Předpokládány i alternativní polohy, naposled v ose ul. Platněřské.⁷

dolní přívoz

- 19 - část upraveného břehu v 17. století s objektem prádelny a s vodním vahadlem⁸ v místech dn. Mánesova mostu. Existoval do zřízení pěší řetězové lávky v letech 1868-1870.

z Dušní ul. (předasanační)

- 20 - zaniklé pokračování k řece podél prohnuté ohradní zdi klášterní zahrady U milosrdných.
- 21 - západním směrem předpokládaná ulička podél jižní hranice areálu kláštera cyriaků, příp. podél býv. domu čp. 186 v navázání na předasanační ul. Bílkovou.

z Hanpasové ul.

- 22 - předpokl. pokračování směrem od Staronové synagogy přes žid. hřbitov k řece. Zanikla asi v 16. století při rozšiřování hřbitova.

z Haštalské ul.

- 23 - pokračování vých. směrem na dn. ul. Klimentskou. Zanikla ve 13. století vybudováním staroměstských hradeb.
- 24 - předpokl. stočení směrem na bránu v Dlouhé ul., zachované v úseku sev. křídla býv. domu čp. 730 do jeho přestavby v r. 1896. Zaniklo patrně již ve středověku úpravou na zadní vjezd domu čp. 729 při ul. Dlouhé.

z Havelské ul.

- 25 - předpokl. ulička mezi domy čp. 499 a 500 směrem na slepé rameno dn. ul. Kožné, příp. mezi býv. domy čp. 497-8.

z Hlavsovy ul.

- 26 - šikmo parcelou domu čp. 451 do ul. Jilské a zřejmě dál k západu napříč svatojilským areálem (parcelou domu čp. 234) do Jalovcové a Husovy. Předpokládaná komunikace zanikla nejspíše již ve středověku.⁹

Horní přívoz

- 27 - úsek břehu v ose dnešní ul. Krocínovy. Funkce přívozu - do výstavby řetězového mostu v l. 1839¹¹.

z Husovy ul.

- 28 - v šíři dn. domu čp. 229 blokem mezi ul. Karlovou a Řetězovou do Liliové. Starší uličky, dochované z části v parcelních čarách, dosvědčuje přilehlý románský dům v čp. 156 a sev. čelo rom. fálce v čp. 222, které se podle trasy uličky sešikmuje. Lze předpokládat další její zaniklé pokračování parcelou domu čp. 221 na rozšířený úsek ul. Annenské. Komunikace zanikla již ve středověku.

z Jakubské ul.

29 - přímý směr parcelou obchodního domu Prior k bývalé bráně sv. Benedikta. Zanikl patrně již v pozdním středověku.

z býv. Jánského nám. (před asanací)

30 - ulička mezi býv. domy čp. 875 a 876 přímo k řece. Vznikla v baroku při dostavbě sev. bloku náměstíčka, v zahrazené podobě uchována až do asanace.

z Jilské ul.

31 - předpokl. ulička parcelou domu čp. 448 a podél šikmého zadního křídla čp. 447 do ul. Michalské.¹⁰ Zanikla již ve středověku. Nelze vyloučit její záp. pokračování podél staršího kostelíka sv. Jiljí směrem na dn. ul. Zlatou.

32 - předpokl. přímé pokračování k severu od dn. domu U železných dveří čp. 436 v navázání na záp. frontu Malého nám. K zániku uličky došlo asi ve 12.-13. století.

Juditin most

33 - první kamenný pražský most, vystavěný mezi léty 1158-1172, narušen povodní r. 1272 a pak zejména v r. 1342, kdy zůstala stát asi jen jedna třetina, doplněná potom mostem dřevěným. Provizorium stálo až do dobudování mostu Karlova v r. 1378 (když předtím v r. 1367 povodní pobořeno). Most byl široký téměř 7 m. Na staroměstské straně dochován v čáře býv. křížovnického generalátu a bývalá mostecká věž v dnešním rizalitu kláštera na prvním románském mostním pilíři.

z Kaprovy (předasanační)

34 - uličky, izolující raně feudální dvorce - pozdější areály domů čp. 16-28-29-31, čp. 52 a snad i čp. 35-38-40. Ve skladbě parcel dochovaná až do asanace.

35 - předpokládaná zaniklá ulička v místech domu čp. 39 v navázání na protější ul. Žateckou. Ulička zanikla snad až v 16. století."

z Karlovy ul.

36 - předpokl. zaniklý směr severně býv. kostelíka sv. Klimenta přímo na býv. Juditin most. Zanikla patrně ve 14. století.

37 - ulička napříč Klementinem k severu, zanikla v 17. století. Na území Klementina se větvila na spojku ke Křížovnickému nám.; do ul. Platnéřské vstupovala podél gotického kostelíka sv. Martina Menšího někde v místech proti býv. domu čp. 89 (příp. navázání z Karlovy ul. jižním směrem snad mezi domy čp. 184-185 k ul. Annenské - zaniklo pak patrně již ve středověku).

38 - předpokl. zaniklá ulička mezi domy čp. 188-189 k Annenskému náměstí (zánik patrně ještě ve středověku).

39 - východním směrem, okrajem parcely Clam-Gallsova paláce čp. 158 a domem čp. 145 přímo na Malé náměstí. Komunikace zanikla již ve středověku.

z ul. Karoliny Světlé

40 - pokračování raně středověké pobřežní komunikace jižním směrem v navázání na dn. ul. Pštrosovu - ztratilo postupně význam a zaniklo při hrazení Starého Města ve 13. století.

z Konviktské ul.

41 - předpokl. přímé pokračování východním směrem na křížovátku při dolním Perštýně, zaniklo ve středověku. Čára uličky snad dochována v přímé dělicí hranici bloku mezi ul. Průchodní a Perštýněm.

42 - mezi býv. domy čp. 292 a 294 ulička do býv. „Jerusalema" - býv. ženského útulku s kaplí, zal. r. 1372 Milíčem z Kroměříže, ulička středověkého původu zachovala se ve skladbě bloku až do asanace, realizované zde koncem 19. století.

z Kozí ul. (předasanační)

43 - předpokl. ulička záp. směrem v navázání na býv. ul. Bílkovu (domu čp. 855) případně i naproti východním směrem podél hranice domů čp. 795 a 797 do ul. U obecního dvora.

44 - ulička podle zaobleného sev. dílu dvorcového útvaru čp. 858-59-60. Středověká čára předpokl. uličky se dochovala do asanace v severní hranici býv. domu čp. 858.

z Maislovy ul. (předasanační, v místech dn. Pařížské)

45 - předpokl. přímé pokračování komunikace sev. směrem do ul. Široké parcelami býv. domů čp. 79 a 11. Čáry tohoto zaniklého úseku je možno zčásti určit ve skladbě parcel předasanační zástavby.

46 - středověká ulička, stáčeující se k západu podél svatomikulášského komplexu. Zanikla mladší regulací jižní strany předasanační ul. Jáchymovy.

z Masné ul.

47 - vedle býv. čp. 618 k domu čp. 622 uvnitř bloku. Dochována v překlenutém stavu až do znovuvýstavby domu čp. 618 v r. 1937.

z Melantrichovy ul.

48 - parcelami domů čp. 464, 465 a 432 do ul. Michalské ve směru na ul. Vejvodovu. Zanikla v pozdějším středověku. Její čáry určují dosud z velké části vnitroblokové parcelní hranice.

z Náprstkovy ul.

49 - k severu mezi domy čp. 213 a 214 bývala úzká ulička ke kostelu sv. Anny, určená dosud gotickou hraniční zdí domu čp. 213 a odsazenou boční nosnou konstrukcí sousedního domu. Soutka je částečně zastavěna až novodobě.

přihradební uličky

50 - ve smyslu středověkých fortifikačních zásad nutno předpokládat u staroměstských hradeb ve 13. stol. průběžné uličky při vnitřním líci hlavní hradební zdi, přerušené snad jen při dílu Havelského města a při starších kostelících (sv. Benedikta, Martina a Štěpána). Uličky zanikaly vesměs již v průběhu 14. století. Do asanace se zde dochoval jen úsek ul. Benediktinské, příp. úsek při ohbí ul. Karoliny Světlé (dnes i zde nové regulační čáry).

z Rybné ul.

51 - mezi býv. domy čp. 682 a 685 ulička k býv. hradbám, připojená k domu čp. 685 a zastavěná mezi lety 1811-1842. Čáry této uličky, patrně středověkého původu, dochovány z části za novostavbami v ul. Benediktinské v parcelní hranici dodnes.

52 - od jižního čela býv. domu čp. 682 v rozšířeném úseku ul. Rybné podél zalomené sev. hranice areálu býv. kostela a hřbitova sv. Benedikta a současně odbočka k jihu mezi domem čp. 673 a hřbitovem směrem do ul. Jakubské. Uličky zanikly v 18. století. (Dnes parcela obch. domu Prior.)

z ul. 17. listopadu

53 - podél zalomené hranice dn. Uměleckoprůmyslového muzea s židovským hřbitovem. Ulička předbarokního původu zanikla s výstavbou muzea.

ze Staroměstského nám.

54 - ulička mezi starším radním domem blíže věži a býv. domem Mikše kožešníka. Ulička překlenuta již někdy v poslední třetině 14. století. Obsažena v dispozici přízemí dnešního objektu, připojeného k radnici r. 1458.

55 - parcelou domu „U minuty“ čp. 3 severním směrem. Uliční čáry, dochované v části parcelního rozvrhu, datují přílehlé románské substrukce v domě čp. 10 a čp. 12 do 12. století. Ulička byla zastavěna již ve středověku, patrně ve 14. století.

56 - středověká ulička podél severního radního křídla proti Týnu napříč zadním blokem k Malému nám. R. 1510 přikoupena k radnici včetně drobného příbytku nad ní a zrušena. Díl u Malého nám. zanikl již předtím.

57 - krátká zalomená středověká ulička k sev. vstupu do kostela sv. Michala, zastavěná až koncem 18. století.

z Široké

- 58 - prodloužení býv. Pinkasovy uličky k severu přes parcelu židovského hřbitova. Zaniklo někdy kolem poloviny 18. století. Linie původního pokračování uličky uchována v parcelní čáře dn. Uměleckoprůmyslového muzea.
- 59 - předpokl. zaniklý směr napříč blokem a židovským hřbitovem na spojnici předasa-nační ul. Žatecké a severojižního úseku býv. Hanpasové.

z Týnské ul.

- 60 - předpokl. komunikace podél severní obvodové zdi Ungeltu, zaniklá již ve středověku. Její linie je dána dochovanými substrukcemi hradby Týnského dvora.
- 61 - předpokl. ulička parcelou býv. domu čp. 623 přímým západním směrem, jak dosud připomíná průběžná parcelní čára k Týnské uličce a podél dn. severní parcelní čáry paláce Kinských, přímo na Staroměstské nám. Ulička vytvořila přímou spojku centrálního tržiště s mladším založeným tržištěm v oblasti u sv. Jakuba.

Poznámky

- 1 K sestavení přehledu zaniklých komunikací sloužily výsledky studia dochovaných Historických map Prahy, počínaje plánem, připisovaným Matouši Ungrovi z doby kol. poloviny 17. století a zejména pak plány polohopisného měření z let 1841-1842. Dále pak archivní plánové fondy AH MP, Základy starého mistopisu pražského a Dějepis Prahy W. W. Tomka, některé práce D. Líbala; V. Piší, V. Mencla, H. Volavkové, O. Lorence a jiných a stavebně-historické průzkumy SÚRPMO.
- 2 Pisa V., Stará technika v Husově třídě na Starém Městě pražském, sb. Ochrana památek 1/1957, str. 48 an.
- 3 Kasička Fr. Půdorysné proměny Řetězové ulice na Starém Městě pražském, sb. MÉMU HMP 1/1988.
- 4 Ruth F., Kronika královské Prahy I, str. 98 a n., dle W. W. Tomka.
- 5 Muk. J., Dvě pražské raně středověké komunikace, Památková péče 1963, č. 10, str. 273 a n.
- 6 Zpráva svatováclavské legendy není však zcela určitá, přesnější zprávy nalézáme až u Kosmy k roku 1118 v souvislosti s velkou povodní.
- 7 Pisa V., O vývoji Prahy v raném feudalismu, Staletá Praha 1963, str. 19 a n.
- 8 Prostor přívozu zachycen zejména na plánu Matouše Unra z doby před pol. 17. stol.
- 9 Viz pozn. č. 5.
- 10 Kasička Fr., Bývalá gotická kaple při domě čp. 447-1 v Jilské ulici, Ochrana památek, sb. na r. 1961, str. 62 a n.
- 11 Líbal D. a Kasička Fr., Staroměstské Pompeje, Staletá Praha V, 1971, str. 76 a n.

Zusammenfassung

Eingegangene Kommunikationen in Präger Altstadt aus der Zeit vor der großen Assanierung

Das Kennenlernen der Kommunikationen in Prager Altstadt verdeutlicht die Entwicklung und Verwandlungen dieses altertümlichen mehr als ein Jahrtausend wachsenden Komplexes. Die archäologischen Forschungen können nicht alle Einzelheiten dieser Entwicklung erfassen, es ist also notwendig, diese mit den Informationen aus anderen Wissensgebieten zu ergänzen. Das Ziel dieser Studie ist, die weiteren Kenntnisse von den niedergegangenen Kommunikationen und Räume der Prager Altstadt durch die Analyse der historischen Quellen aus der Zeit vor der Assanierung zu konzentrieren, und bei der erhaltenen Bebauung durch die bauhistorische Erforschung zu ermitteln. Den Schwerpunkt dieser Arbeit stellt das Verzeichnis einiger von diesen Kommunikationen dar. Dieses Verzeichnis begrenzt den Zeitabschnitt seit dem Grundrißkonstituieren der Altstadt in der Stadtmauern während des 14. Jhs bis zum Ende des 19. Jhs, als die große Assanierung begann. Die angeführte Übersicht der eingegangenen Kommunikationen aus dieser Zeit kann selbstverständlich nicht vollständig sein. Einige von ihnen verschwanden unter den hohen mittelalterlichen Wällen, andere im Zusammenhang mit dem Bau oder umgekehrt mit dem Niedergang der Klöster oder anderer Häuserkomplexe, oder aus verschiedenen anderen Gründen. Manche von ihnen können wir wahrscheinlich nie mehr kennenlernen, namentlich die Kommunikationen in den Gebieten, die nach der Assanierung dicht bebaut wurden.

Abbildung:

Grundriß der Prager Altstadt in der Zeit 1840-42 mit der schematischen Einzeichnung einiger vor dieser Zeit eingegangenen Kommunikationen (schwarz - die sicher nachgewiesenen Kommunikationen, gestrichelt - die vorausgesetzten Kommunikationen). Rekonstruktion F. Kasička.